

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΦΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΥΠΑΙΘΡΟ, ΕΣΤΙΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Καστανίδα Ερασμία^{1*}, Παπαδόπουλος Απόστολος², Δέτσης Βασίλης³

¹Υποψήφια Διδάκτορας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας, Ελ. Βενιζέλου 70, 176 71 Αθήνα, Email: ekastanidi@hua.gr

²Αναπληρωτής Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Γεωγραφίας

³Επίκουρος Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Φύση και κοινωνία, δύο έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες, παρά το γεγονός ότι σήμερα για πολλούς το φυσικό περιβάλλον αποτελεί εξωτερικό παράγοντα στη ανθρώπινη κοινωνία. Το περιβάλλον θεωρείται ως ένας προμηθευτής τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να εκμεταλλευτούν, και τελικά να πετούν σε αυτό ότι χρησιμοποιούν. Παρόλα αυτά ιστορικές και παλαιοοικολογικές μελέτες έχουν δείξει ότι η διαμόρφωση του ενός συστατικού (φύση ή κοινωνία), εξαρτάται άμεσα από τις συνθήκες που επικρατούν στο άλλο. Η σύνδεση είναι τόσο στενή που σε περιοχές με μακρά επίδραση του ανθρώπου είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ξεχωρίσει κανείς που αρχίζει και που τελειώνει το φυσικό περιβάλλον. Η εισαγωγή του όρου της αιφορίας στην καθημερινότητα δημιούργησε ένα πλαίσιο εντός του οποίου συνδυάζονται οι περιβαλλοντικοί και κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες που επηρεάζουν την ανάπτυξη. Όσον αφορά την αιφόρο ανάπτυξη στη πλειοψηφία τους οι συσχετίσεις αυτές αφορούν τη χρήση των φυσικών πόρων και τις πιθανές οικονομικές επιπτώσεις της καταστροφής του περιβάλλοντος. Ωστόσο, ο συνδυασμός περιβαλλοντικών και κοινωνικο-οικονομικών ανέδειξε την ανάγκη κατανόησης των σχέσεων μεταξύ φύσης και κοινωνίας.

Σε αυτό το κείμενο θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε και να αναλύσουμε τις σχέσεις των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και περιβαλλοντικών διαδικασιών όπως αυτές εξελίχθηκαν μέσα στο χρόνο και να προτείνουμε μια μεθοδολογική προσέγγιση για τη μελέτη των συσχετίσεων. Η μεθοδολογία αυτή συνδυάζει μηχανισμούς έρευνας τόσο από τις κοινωνικές όσο και από τις φυσικές επιστήμες ώστε να προσφέρει μια διεπιστημονική θεώρηση, προσπαθώντας ταυτόχρονα να προσφέρει λύσεις και στο ζήτημα της διαφορετικής κλίμακας στην οποία καταγράφονται και αναλύονται τα διαθέσιμα στοιχεία.

A REVIEW ON THE HUMAN-NATURE RELATIONSHIPS IN CONTEMPORARY RURAL AREAS FOCUSING ON LOCAL LEVEL.

Kastanidi Erasmia¹, Papadopoulos Apostolos², Detsis Vasilis³

¹PhD Student, Harokopio University, Geography Department, Email: ekastanidi@hua.gr

²Associate Professor, Harokopio University, Geography Department

³Assistant Professor, Harokopio University, Department of Home Economics and Ecology

ABSTRACT

Today, many consider the natural environment as external to the human society, although nature and society are two directly related notions. At best, the environment is assumed as the “supplier” of resources that humans can make use of, and eventually offload back to it all unwanted byproducts. Nevertheless, historical and paleo-ecological studies have shown that the

development of one (nature or society) is directly dependent upon the prevalent conditions in the other. In fact, the link is so significant that in areas exhibiting long human presence, it is almost impossible to clearly identify the boundaries between nature and society.

Introducing the term sustainability into everyday discussions created a platform where environmental and socioeconomic issues, that affect development could be associated. As far as sustainable development is concerned these interrelations are only about the use of the natural resources and the possible economic impacts of environmental destruction. However, combining environmental and socioeconomic variables highlighted the need for understanding the human – nature relationships.

In this paper, we will try to describe and analyse the connections between human activities and environmental processes as they develop in time and to propose a methodological approach for their study. In this methodology, research mechanisms from the social as well as the natural sciences are combined so that an interdisciplinary approach is achieved, which also aims at the formulation of answers in the subject of dissimilar scaling in which the available data are recorded and analysed.

Λέξεις Κλειδιά: Διεπιστημονική προσέγγιση, αλληλεπίδραση φύσης-κοινωνίας, χώρος υπαίθρου
Key Words: Interdisciplinary approach, human-nature interactions, rural areas

1. Εισαγωγή

Η αυξανόμενη γνώση σε σχέση με τις λειτουργίες της Γης, ως σύστημα υποστήριξης της ζωής (life support system) προάγει μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση σε σχέση με τις ανθρώπινες δραστηριότητες που ασκούν επιταχυνόμενη επιρροή πάνω στο γήινο σύστημα, από το οποίο εξαρτάται η ευημερία και το μέλλον των ανθρώπινων κοινωνιών.

Η αναγνώριση τέτοιων σχέσεων εισήγαγε την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης και κατά συνέπεια το ζήτημα της εξάντλησης των πόρων και της καταστροφής του περιβάλλοντος στις συζητήσεις για την ανάπτυξη. Ως αειφόρος ανάπτυξη ορίστηκε η *ανάπτυξη που καλύπτει τις σημερινές ανάγκες χωρίς να αποκλείει τις επόμενες γενιές να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες*. Ο ορισμός της έννοιας παρουσιάζει διάφορα προβλήματα και σε μεγάλο βαθμό είναι διφορούμενος γιατί προσπαθεί να φέρει σε συμφωνία ανθρώπους που αντιπροσωπεύουν αντίθετες θέσεις σε μια διαδικασία την οποία όλοι θεωρούν ιδανική. Έτσι από την εισαγωγή του όρου το 1987 μέχρι σήμερα έχουν καταγραφεί πάρα πολύ ορισμοί της έννοιας, και μπροστά από την έννοια έχουν προστεθεί από διάφορους ερευνητές μια σειρά από επίθετα για να χαρακτηρίσουν το «είδος» της αειφόρου ανάπτυξης την οποία υποστηρίζουν ή περιγράφουν. Τα πιο συνηθισμένα είναι *Βαθιά (Deep)*, *Δυνατή (Strong)*, *Αδύναμη (Weak)*, *Οικολογική (Eco-)*, *Οικονομική (Economic)* ή *Ριζοσπαστική*. Σε κάθε περίπτωση το επίθετο χαρακτηρίζει τη σημασία που δίνεται στην οικονομία, τη κοινωνία ή το περιβάλλον για την αξιολόγηση της ανάπτυξης. Η ύπαρξη τόσο διαφορετικών αντιλήψεων ως προς τι τελικά νοείτε με την έννοια αυτή έχει οδηγήσει άλλους στη κριτική αντίληψη πως πρόκειται για ένα σλόγκαν χωρίς ουσία τόσο διφορούμενο με αποτέλεσμα η χρήση της έννοιας να μην έχει καμία πρακτική σημασία. Όποιος όμως και να είναι ο ακριβώς ορισμός της έννοιας, το σημαντικότερο χαρακτηριστικό της είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μια πλατφόρμα διαλόγου και συσχέτισης περιβαλλοντικών και κοινωνικό-οικονομικών παραγόντων. Έτσι για τις ανάγκες της έρευνας αυτής η αειφόρος ανάπτυξη διασπάται στα περιβαλλοντικά και κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά που τη διαμορφώνουν και θεωρείται πως για υπάρχει ανάπτυξη με σεβασμό στο περιβάλλον είναι απαραίτητη η συνέργεια μεταξύ των παραγόντων που τη συνθέτουν. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η βιωσιμότητα της ανάπτυξης είναι στενά συνδεδεμένη με τη διαχείριση των φυσικών πόρων σε παγκόσμιο και όχι σε τοπικό επίπεδο. Ως αποτέλεσμα, οι περισσότερες συζητήσεις σχετικά με τους τρόπους παρακολούθησης, αξιολόγησης και περιγραφής της, αφορούν παγκόσμιο, εθνικό ή στη καλύτερη περίπτωση υπερτοπικό επίπεδο και όχι τις τοπικές κοινωνίες. Η παρατήρηση αυτή γίνεται ακόμα εντονότερη στις περιπτώσεις που στη συζήτηση εισάγονται και ζητήματα κλιματικών αλλαγών τα οποία σε τοπικό επίπεδο τείνουν να είναι ασύνδετα και αποσπασματικά. Κατά συνέπεια είναι ευκολότερο να αναφερθεί κανείς στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος και στις αλλαγές του κλίματος σε υψηλότερα επίπεδα.

Όμως στη πραγματικότητα, οι ενέργειες τοπικών κοινωνιών σε συνδυασμό με θεσμικές αλλαγές διαμορφώνουν τις συνθήκες για μια αιεφόρο ή οικολογική ανάπτυξη. Παρόλα αυτά υπάρχει μια έλλειψη στη διεθνή βιβλιογραφία για τους παράγοντες που επηρεάζουν την αιεφορικότητα της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο (Winter and Rushbrook, 2003, Yarnal B *et al*, 2009, Hubby 2007). Οι Yarnal *et al* (2009) τονίζουν πως οι έρευνες σε τοπικό επίπεδο θα αναδείξουν τα ισχυρά και αδύναμα της σχέσης φύσης – κοινωνίας και θα προβάλλουν τις πρακτικές που βελτιώνουν τη σχέση αυτή.

2. Η μελέτη των συσχετίσεων μέσα στο χρόνο

Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ περιβαλλοντικών αλλαγών και ανθρώπινων κοινωνιών έχουν μακρά και σύνθετη ιστορία που εκτείνεται σε πολλές χιλιετίες. Η επίδραση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων πάνω στο φυσικό περιβάλλον μέσα στο χρόνο μπορεί να εκτιμηθεί μέσω της ανάλυσης παλαιοπεριβαλλοντικών καταλοίπων στο έδαφος, τα οποία σε συνδυασμό με ιστορικές έρευνες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να γίνουν κατανοητές οι επιδράσεις του τρόπου ζωής παλαιότερων κοινωνιών στο φυσικό περιβάλλον και αντίστροφα. Τα παλαιοπεριβαλλοντικά κατάλοιπα συμπεριλαμβάνουν απολιθώματα φυτών και ζώων, τα οποία αποτυπώνουν τα κυρίαρχα, η μη είδη παλαιότερων εποχών. Τα είδη αυτά συσχετίζονται με ανθρώπινες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα καλλιεργούμενα είδη αλλά και τεχνικές καλλιέργειας. Στοιχεία όπως αυτά, επιτρέπουν την αξιολόγηση του μεγέθους και της συχνότητας των περιβαλλοντικών αλλαγών, την αξιολόγηση της ανθρώπινης επίδρασης, τον ρυθμό και την βιωσιμότητα αυτών των αλλαγών (Phillips and Mighal, 2000). Σε παγκόσμιο επίπεδο το επίκεντρο των ερευνών στις αλληλεπιδράσεις φύσης-κοινωνίας μέσα στο χρόνο, έχει εστιαστεί σε καλά τεκμηριωμένες μελέτες περιπτώσεων που βασίζονται σε αρχαιολογικά ευρήματα και αποδεικνύουν την κατάρρευση κοινωνιών λόγω της τρωτότητας σε κλιματικές αλλαγές ή την κακή προσαρμογή στις φυσικές συνθήκες, με ίσως την πιο γνωστή περίπτωση αυτή του πολιτισμού των Μάγια, η καταστροφή του οποίου αποδίδεται σε συνθήκες ξηρασίας (Dearing J.A., *et al*, 2006).

Παρόλα αυτά, μελέτες σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν αναδείξει το θέμα της συμβίωσης φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και έχει πλέον αναγνωριστεί ότι η επίδραση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον δεν έχει πάντα καταστροφικό αποτέλεσμα. Έρευνες στην Αυστραλία και τη Β. Αμερική απέδειξαν πως η χρήση της φωτιάς από ιθαγενείς οδήγησε στην αύξηση του αριθμού άγριων ζώων και παράλληλα μείωνε τις πιθανότητες για μεγάλες πυρκαγιές, οι οποίες τείνουν να είναι πιο καταστροφικές (Balée, 1998). Με την αναγνώριση της αξίας τους, οι πρακτικές αυτές υιοθετήθηκαν από τους φορείς διαχείρισης των εθνικών πάρκων των περιοχών. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι στην Αφρική, τα πυκνά δάση του Ισημερινού που θεωρούνται ότι είναι παρθένα είναι στην πραγματικότητα ανθρωπογενή και σύμφωνα με τον Robert Bailey (1996) η αυξημένη βιοποικιλότητα της κεντρικής Αφρικής υφίσταται λόγω της ανθρώπινης δραστηριότητας και όχι παρά αυτής. Στη περίπτωση της Ελλάδας, γεωλογικές έρευνες στη δυτική (Wright, 1972) και την ανατολική Πελοπόννησο αναδεικνύουν πως στη περιοχή στο παρελθόν κυριαρχούσαν τα φυλλοβόλα δέντρα βελανιδιάς ενώ σήμερα η πλειονότητα των φυσικών εκτάσεων καταλαμβάνεται από πεύκη (Butzer, 2005), γεγονός που αναδεικνύει την έντονη παρουσία του ανθρώπου στη περιοχή.

Στην πιο πρόσφατη ιστορία σε μια προσπάθεια του ανθρώπου να κυριαρχήσει πάνω στη φύση, κατασκευάστηκαν σε παγκόσμιο επίπεδο μια σειρά από φράγματα, τα οποία όμως τώρα έχουν μεταμορφωθεί σε πολύ παραγωγικούς υδροβιότοπους. Πολλοί από αυτούς θεωρούνται τόσο σημαντικοί για τα φυσικά τους χαρακτηριστικά που προστατεύονται από διεθνείς συνθήκες. Είναι πολύ πιθανόν στις περιοχές όπου δημιουργήθηκαν αυτές οι τεχνητές λίμνες η βιοποικιλότητα να ήταν ακόμη πιο πλούσια απ' ό,τι είναι σήμερα, όμως παρόλα αυτά η φύση έχει επανακαταλάβει τη γη.

3. Σχέσεις φύσης και κοινωνίας στη σύγχρονη ύπαιθρο

Η επιλογή της υπαίθρου ως χώρου αναζήτησης των σύγχρονων αλληλεπιδράσεων φύσης και κοινωνίας έγινε επειδή το φυσικό περιβάλλον συνιστά τη βάση της εξέλιξης της υπαίθρου και παρότι στις αγροτικές περιοχές κυριαρχεί το ανθρωπογενές περιβάλλον, αυτό έχει συν-

διαμορφωθεί και από τις φυσικές συνθήκες. Σε γενικές γραμμές η ιδέα της υπαίθρου είναι συνδυασμένη με τις απόψεις του κόσμου για το χώρο, τον τόπο και την κοινωνία (Paul Cloke). Έτσι, η ύπαιθρος είναι μία έννοια συνυφασμένη με δημοφιλείς αντιλήψεις για έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής στον οποίο καθημερινά επιδίδονται οι άνθρωποι που κατοικούν σε αυτήν. Σε χώρες όπως η Βρετανία, η ύπαιθρος εκλαμβάνεται ως χώρος συνδεδεμένος στενά με το φυσικό τοπίο και τη φύση, επομένως ο χαρακτήρας της θεωρείται οικονομικό αλλά και περιβαλλοντικό πλεονέκτημα (Winter and Rushbrook, 2003). Σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτές, οι άνθρωποι της υπαίθρου κατοικούν σε ανοιχτούς χώρους και έχουν μια καλή σχέση με τη φύση και τη γη, η οποία τους παρέχει και την κύρια ασχολία τους.

Αντίθετα στον Ευρωπαϊκό Νότο η “μεσογειακή παράδοση” υποβαθμίζει τον ρόλο της υπαίθρου με αποτέλεσμα να της προσδίδεται χαμηλή πολιτιστική και ιδεολογική αξία για την εθνική ταυτότητα (Hoggart *et al*, 1995). Η χωροταξική οργάνωση καθορίζεται από τις μητροπόλεις και τις μικρές πόλεις, λόγω της τοπογραφίας του χώρου, η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλους ορεινούς όγκους και αναλογικά μικρές περιοχές οι οποίες είναι οικονομικά εκμεταλλεύσιμες. Στις μεσογειακές χώρες η ύπαιθρος θεωρείται τροχοπέδη στην ανάπτυξη της οικονομίας και είναι συνυφασμένη με έναν οπισθοδρομικό αγροτικό χώρο και οι μόνες περιοχές που εξαιρούνται είναι αυτές με καλά ανεπτυγμένες γεωργικές δραστηριότητες (Benaki *et al*, 2005). Σε γενικές γραμμές η εξάρτηση των τοπικών αγροτικών κοινωνιών από τη γεωργία και την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων είναι χαρακτηριστικό των λιγότερο ανεπτυγμένων οικονομιών. Στις χώρες αυτές το φυσικό περιβάλλον δε θεωρείται προσόν και η μόνη αξία που αναγνωρίζεται είναι η παροχή των φυσικών πόρων. Παρόλα αυτά το φυσικό περιβάλλον έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των κοινωνιών της υπαίθρου. Οι Μπεόπουλος και Σκούρας (1997) αναφέρουν πως οι διαφορές μεταξύ οικοσυστημάτων όσον αφορά το παραγωγικό δυναμικό, την κλίση του εδάφους αλλά και την προσβασιμότητα σε υδάτινους πόρους συνέβαλαν στον κατακερματισμό της αγροτικής γης. Ο Forbes (1975) σε μια παλαιότερη μελέτη του υποστηρίζει πως ο κατακερματισμός της γης στην ορεινή Ελλάδα έχει άμεση σχέση με την οικολογία των περιοχών και ότι μικρά κομμάτια γης που δίνονταν με τη μορφή προίκας ή κληρονομιάς ήταν διασκορπισμένα σε ένα ευρύ φάσμα οικοθέσεων¹ προκειμένου οι κληρονόμοι να ωφεληθούν από τις δυνατότητες που δημιουργούνται μέσα από την ποικιλία οικοσυστημάτων.

Με την εντατικοποίηση όμως της καλλιέργειας, την μεγιστοποίηση της παραγωγής και την υποστήριξη μεγάλων αγροτικών μονάδων μέσα από τις εφαρμογές της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής παραδοσιακές πρακτικές όπως αυτές, ξεχάστηκαν και η σημασία της φύσης στη γεωργία υποβιβάστηκε. Αρχικά η ΚΑΠ είχε ως στόχο τη βιωσιμότητα του γεωργικού τομέα, ώστε να υποστηριχθεί η συνέχιση της παραγωγής τροφίμων εντός της Ευρώπης. Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός, οι αγρότες μέσω της ΚΑΠ έπαιρναν επιδοτήσεις και μπορούσαν να πουλήσουν τα προϊόντα τους σε εγγυημένες τιμές. Με αυτό τον τρόπο δόθηκαν κίνητρα ώστε να παράγονται όσο το δυνατόν περισσότερα γεωργικά προϊόντα. Περιοχές με μικρές παραγωγικές δυνατότητες έγιναν εύφορες με τη χρήση λιπασμάτων, εντατικά αρδευτικά συστήματα έφεραν περισσότερο νερό σε απομακρυσμένες περιοχές σε μια προσπάθεια του ανθρώπου να κυριαρχήσει στη φύση χωρίς να αντιλαμβάνεται τα αποτελέσματα αυτών των πρακτικών. Ωστόσο, οι πολιτικές αυτές αποδείχτηκαν ιδιαίτερα επιζήμιες για το περιβάλλον. Οι αλλαγές στον παραδοσιακό τρόπο διαχείρισης της γης είχαν σαν αποτέλεσμα να εγκαταλειφθεί μεγάλο ποσοστό γεωργικής γης, ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές. Η εγκατάλειψη της γης με τη σειρά της έφερε αλλαγές στο τοπίο με αποτέλεσμα να εμφανίζονται συχνά φαινόμενα διάβρωσης του εδάφους και να αυξηθεί ο αριθμός και το μέγεθος των πυρκαγιών. Επίσης η ανεξέλεγκτη χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων σε συνδυασμό με την κακή διαχείριση των αρδευτικών συστημάτων είχαν συνέπειες και για την ποιότητα των υδάτων. Οι αρνητικές συνέπειες της γεωργίας για το περιβάλλον αντιμετωπίστηκαν αρχικά με επιμέρους οδηγίες, όπως η οδηγία για τα νιτρικά (91/676/EC) που είχε ως στόχο την αντιμετώπιση της μόλυνσης των υδάτων από την υπερβολική χρήση λιπασμάτων στις καλλιεργούμενες εκτάσεις. Όταν όμως άρχισε να γίνεται αντιληπτό πως η εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος είχε αρνητικές συνέπειες οι οποίες επηρέαζαν τη παραγωγή των προϊόντων και την υγεία των ανθρώπων, η σχέση μας με το φυσικό περιβάλλον απέκτησε άλλη σημασία. Αναγνωρίστηκε ότι τα

1 Ο όρος οικοθέση αποτελεί μετάφραση του αγγλικού όρου ecological niche όπως αποδίδεται από το επίσημο μεταφραστικό εργαλείο όρων της Ευρωπαϊκή Ένωσης IATE, <http://iate.europa.eu>

περιβαλλοντικά προβλήματα της υπαίθρου δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν χωριστά από τις πολιτικές της υπαίθρου, γιατί αποτελεί παράδοξο από τη μια να προωθείται η αύξηση της παραγωγής, ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις και από την άλλη να γίνονται προσπάθειες προστασίας τους περιβάλλοντος. Στο τέλος της δεκαετίας του 1990 και με αφορμή την Ατζέντα 2000 έγινε οι πρώτες τροποποιήσεις ώστε να δοθεί και μια περιβαλλοντική διάσταση στην ΚΑΠ. Με τις τροποποιήσεις αυτές δόθηκε έμφαση στη φιλική προς το περιβάλλον γεωργία, προωθήθηκε η ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής γεωργίας, και εισήχθη και το στοιχείο της πολιτικής ανάπτυξης της υπαίθρου. Ο ρόλος της ΚΑΠ δεν είναι πλέον μόνο η παραγωγή τροφίμων αλλά και η εγγύηση της επιβίωσης της υπαίθρου ως ένα μέρος που μπορεί κανείς να ζει, να εργάζεται και να επισκέπτεται

Η αναγνώριση της σημασίας της φύσης έφερε νέες αξίες στο χώρο της υπαίθρου, και πλέον στις λειτουργίες της συμπεριλαμβάνεται η χρήση της ως χώρος κατοικίας αστικών στρωμάτων (δεύτερη κατοικία), χώρος αναψυχής – τουρισμού – πολιτισμού, χώρος φυσικού πλούτου αλλά και ως χώρος παραγωγής (Γεωργία – Βιοτεχνία/Βιομηχανία) Έτσι σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την ανάπτυξη της υπαίθρου *οι καλές οικονομικές επιδόσεις πρέπει να συμβαδίζουν με την αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων και με τον έλεγχο των επιπέδων αποβλήτων, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, τη διαφύλαξη των οικοσυστημάτων και την αποφυγή της απερίημωσης.*

Η σχέση που διαμορφώνεται μεταξύ φύσης και κοινωνίας εξαρτάται τόσο από τοπικούς όσο και από υπερτοπικούς παράγοντες. Οι κάτοικοι μια κοινότητας συμμετέχουν ενεργά στη σχέση αυτή αλλά δρουν πάντα εντός των περιορισμών που τους επιβάλλονται από εξωτερικούς παράγοντες (VanWey *et al* 2005). Τέτοιοι περιορισμοί μπορεί να επιβάλλονται εντός των ορίων ενός κράτους ή να προέρχονται ακόμη και από διεθνείς συμβάσεις ή συνθήκες. Στην περίπτωση των ευρωπαϊκών κρατών οι πολιτικές που αφορούν την ύπαιθρο και διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τη σχέση των Ευρωπαίων με το φυσικό περιβάλλον προέρχονται από τις κεντρικές οδηγίες της Ε.Ε. και αφήνουν λίγο χώρο για τοπικές πρωτοβουλίες. Περιορισμοί όμως επιβάλλονται και από τη θέση την οποία κατέχει η κάθε χώρα στη παγκόσμια οικονομία η οποία καθορίζεται από παράγοντες της αγοράς στους οποίους οι τελικοί αποδέκτες και χρήστες του χώρου δεν έχουν καμία επιρροή.

Οι περιορισμοί αυτοί δεν εξαιρούν τον ρόλο των ίδιων των χρηστών του χώρου. Οι κάτοικοι της υπαίθρου, αποφασίζουν πως θα χρησιμοποιήσουν το χώρο τους, ποια ή πόσα λιπάσματα θα χρησιμοποιήσουν, πως θα αντιμετωπίσουν τα παράσιτα, πόσο νερό χρειάζονται πώς δηλαδή θα διαχειριστούν τη γη τους. Είναι κατανοητό ότι καθοριστικό παράγοντα στις επιλογές αυτές κατέχει και ο βαθμός συνειδητοποίησης των ίδιων των χρηστών αναφορικά με τις επιπτώσεις του τρόπου διαχείρισης της γης στο φυσικό περιβάλλον. Ο βαθμός συνειδητοποίησης καθορίζεται από μια σειρά χαρακτηριστικά του ίδιου του χρήστη όπως είναι για παράδειγμα η ηλικία ή το επίπεδο μόρφωσης. Στη περίπτωση της Ελλάδας μια έρευνα των Μπέοπουλο και Λουλούδη (1997) καταλήγει ότι στην πλειοψηφία τους οι αγρότες δε γνωρίζουν ή έχουν ασαφείς γνώσεις σχετικά με τις αιτίες των περιβαλλοντικών προβλημάτων στην ύπαιθρο. Το ίδιο συμπέρασμα πιθανά θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλες κατηγορίες χρηστών της υπαίθρου, εφόσον η τάση των ανθρώπων είναι να μην αναγνωρίζουν τον δικό τους ρόλο στις αιτίες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης.

Από την άλλη και τα ίδια τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά, η οικολογία μιας περιοχής συμμετέχουν στη δημιουργία αυτής της σχέσης. Οι διαφορές στην οικολογία μιας περιοχής επηρεάζουν τον ρυθμό μεταβολής του φυσικού συστήματος γιατί κάποια οικοσυστήματα είναι πιο προσιτά στις ανθρώπινες παρεμβάσεις και κάποια είναι πιο ανθεκτικά (Moran, 2010).

4. Αντιμετωπίζοντας τη διεπιστημονικότητα

Η μελέτη της αλληλεπίδρασης κοινωνίας – περιβάλλοντος είναι ένα σύνθετο θέμα, ενσωματώνει αλληλεξαρτώμενα ζητήματα τα οποία, κατά παράδοση, μελετώνται από διαφορετικές επιστήμες που χρησιμοποιούν άλλη γλώσσα επικοινωνίας και διαφορετικές μεθοδολογίες. Για να τη μελετήσει κανείς, χρειάζεται να συνδυάσει πληροφορίες, δεδομένα, τεχνικές, εργαλεία, προοπτικές, έννοιες και θεωρίες από περισσότερους από έναν κλάδους (Yarnal B *et al*, 2009). Κατά τον Karlqvist (1999) για να είναι επιτυχής μια τέτοια διεπιστημονική προσέγγιση πρέπει, όχι μόνο να κάνει κανείς

τα πράγματα διαφορετικά αλλά και να αναπτύξει νέους τρόπους σκέψης. Παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια η αξία των διεπιστημονικών ερευνών είναι κοινώς αποδεκτή οι δυσκολίες στην πραγματοποίησή τους δεν έχουν ξεπεραστεί (Huby, 2007). Κατά τον Moran (2010) πρέπει να ξεπεραστούν οι επιστημονικές προκαταλήψεις των επιμέρους κλάδων, χωρίς απώλειες στη δριμύτητα θεωρίας και μεθοδολογίας της κάθε επιστήμης. Η συστημική θεωρία προσφέρει μια διεπιστημονική προσέγγιση η οποία βλέπει τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση της κοινωνίας με τη φύση ως ένα σύστημα με ανεξάρτητα και αλληλεπιδρώντα τμήματα. Πολλοί ερευνητές που μελετάνε τη σχέση κοινωνίας φύσης (Yarnal, 2009; Moran, 2010) και μεθοδολογία αξιολόγησης της αειφορίας (Bossel H., 1999; Bell and Morse 2008) καταλήγουν στη χρήση συστημάτων. Κατά τον Bossel (1999) *αν δεν χρησιμοποιηθεί μια συστημική προσέγγιση υπάρχει κίνδυνος να συλλεχθούν πολλές άχρηστες πληροφορίες με μεγάλο κόστος ενώ να υπάρχει πλήρης άγνοια των δεικτών που είναι πραγματικά σημαντικοί. Οι συστημικές προσεγγίσεις είναι πιο προσιτές στους φυσικούς επιστήμονες και λιγότερο στους κοινωνικούς, λόγω της αντιμετώπισης των βιοτικών και αβιοτικών παραγόντων του περιβάλλοντος ως κομμάτια του ίδιου οικοσυστήματος. Στα πλαίσια αυτά η εισροή ανθρώπινων χαρακτηριστικών ως κομμάτι ενός οικοσυστήματος γίνεται εύκολα αποδεκτή.*

5. Προτεινόμενη Μεθοδολογία

Λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω παράγοντες είναι δυνατόν να εξετάσουμε τη σχέση της φύσης με την κοινωνία χρησιμοποιώντας τις αρχές αξιολόγησης της αειφορίας, χρησιμοποιώντας την έννοια της αειφορίας ως μια πλατφόρμα διαλόγου πάνω στην οποία θα μπορέσουμε να συνδυάσουμε όλα τα παραπάνω. Η έννοια της αειφορίας, όπως αυτή και να ορίζεται, παρέχει το κατάλληλο πλαίσιο ώστε να είναι εφικτός αυτός ο διάλογος και να βρεθεί μια βάση πάνω στην οποία μπορεί να μελετηθεί η σχέση αυτή μέσω των αποτελεσμάτων της ως προς τη δυνατότητα αειφορικής ανάπτυξης μικρών γεωγραφικών περιοχών.

Σύμφωνα με τον Bossel (1999), η αειφορική ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας έχει **περιβαλλοντική, υλική, οικολογική, κοινωνική, οικονομική, νομική, πολιτιστική, πολιτική και ψυχολογική** διάσταση που απαιτούν τη προσοχή μας. Ένα ακόμη ζήτημα που απαιτεί προσοχή είναι αυτό της **ισότητας**, μια δίκαιη και ισορροπημένη κοινωνία είναι απαραίτητη για να διατηρούνται οι ισορροπίες. Σε μια προσπάθεια κατανόησης της σχέσης φύσης – κοινωνίας είναι θεμιτό να είναι υπαρκτές όλες αυτές οι διαστάσεις.

Από την περίοδο που η ανάπτυξη υπολογιζόταν μόνο με οικονομικούς όρους έχει καθιερωθεί η χρήση δεικτών για την αξιολόγηση του ρυθμού ανάπτυξης μιας περιοχής. Οι δείκτες είναι ένα εργαλείο μέτρησης και αξιολόγησης μιας κατάστασης και χρησιμοποιούνται από κυβερνητικούς και μη οργανισμούς και σε αυτό το πλαίσιο θεωρούνται απαραίτητοι. Καλοί δείκτες θεωρούνται αυτοί που είναι ευαίσθητοι, ξεκάθαροι, πειστικοί και φτηνοί στη μέτρησή τους. Αλλά δεν είναι εύκολο να αναπτυχθούν τέτοιοι ειδικά όταν υπάρχουν διαφωνίες για τον ορισμό της αειφορίας. Ιδιαίτερα στο θέμα του περιβάλλοντος οι δείκτες παρουσιάζουν ένα σημαντικό μειονέκτημα, αυτό της μη ολοκληρωμένης κατανόησης της έννοιας της περιβαλλοντικής αξίας. Έτσι, ακόμα και όταν η έννοια της αξίας συμπεριλαμβάνεται στη συζήτηση αυτό γίνεται κυρίως από την οικονομική σκοπιά. Πόσο εύκολο είναι όμως να μετρήσει κανείς την ηθική ικανοποίηση που λαμβάνει κανείς βλέποντας ένα όμορφο τοπίο ή ακόμα περισσότερο πώς αξιολογείται η αισθητική ενός τοπίου; Γιατί εκτός από τα επίπεδα της ρύπανσης ή τη βιοποικιλότητα μιας περιοχής, τα οποία είναι λίγο ως πολύ μετρήσιμα, υπάρχουν και κάποιες άλλες περιβαλλοντικές αξίες, οι οποίες δεν είναι εύκολο να μετρηθούν με τον ίδιο τρόπο.

Είτε συμφωνούμε είτε διαφωνούμε με τη χρήση δεικτών για την αξιολόγηση της δυναμικής μια περιοχής οι δείκτες αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο το οποίο αν χρησιμοποιηθεί σωστά μπορεί να παράγει αποτελέσματα ευρέως κατανοητά. Για να επιτευχθούν οι στόχοι της αειφορίας θα πρέπει να υπάρχει συνέργεια μεταξύ κοινωνικοοικονομικών και φυσικών παραγόντων. Με αυτούς τους όρους οι δείκτες αειφορίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ενδείξεις καλής ή κακής συμβίωσης της κοινωνίας με τη φύση.

Λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση ανθρώπου - κοινωνίας, τις διαστάσεις της αειφορίας, και τα εργαλεία αξιολόγησης της, μπορούμε να σχεδιάσουμε μια

μεθοδολογία ώστε να μπορέσουμε να ερευνήσουμε και να αξιολογήσουμε τις συσχετίσεις φύσης – κοινωνίας χρησιμοποιώντας τις αρχές της συστημικής θεωρίας.

Με αυτό τον τρόπο βασισμένοι στη συστημική θεωρία και θέτοντας βασικά ερωτήματα που αντανakλούν τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση φύσης – κοινωνίας μπορούμε να δημιουργήσουμε μια μεθοδολογία αξιολόγησης των συνθηκών που επηρεάζουν την αιφορικότητα της ανάπτυξης της υπαίθρου. Η μεθοδολογία αξιολόγησης βασίζεται στις προτάσεις του Bossel (1999) για την αξιολόγηση της περιβαλλοντικά βιώσιμης ανάπτυξης και έχει προσαρμοστεί για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης. Η βάση της μεθοδολογίας αυτής, όπως έχει προσαρμοστεί για να χρησιμοποιηθεί σε μικρότερα χωρικά επίπεδα, παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.

	Ανθρώπινο				Φυσικό	
	Κοινωνικό Σύστημα	Θεσμικό – Διοικητικό Σύστημα	Οικονομικό Σύστημα	Σύστημα Υποδομών	Προϊόντα	Υπηρεσίες
Ύπαρξη	Τι υπάρχει και είναι αρκετό για να συντηρήσει το σύστημα το ίδιο ή και τα άλλα					
Αποτελεσματικότητα	Πώς είναι, τι χρήσεις έχει, πως συντηρείται;					
Ελευθερία Κινήσεων	Υπάρχει δυνατότητα αλλαγής δράσεων; Ποιές είναι οι συνθήκες ζωής; πχ το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων. Ποιά είναι η ηλικιακή σύνθεση των κατοίκων; Ποιός ο βαθμός βιοποικιλότητας του φυσικού περιβάλλοντος;					
Ασφάλεια	Τί συμβαίνει σε περιπτώσεις έκτακτων κλιματικών φαινομένων όπως βροχοπτώσεις και καύσωνες, υπάρχει σύστημα προστασίας; Τι συμβαίνει σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών όπως πυρκαγιές, υπάρχει σύστημα προστασίας;					
Προσαρμοστικότητα	Ποιές οι δυνατότητες προσαρμογής στις νέες συνθήκες (οικονομικές – κλιματολογικές); Έχουν ληφθεί μέτρα για καταπράυνση / μετρίαση των αποτελεσμάτων; Υπάρχει δυνατότητα προσαρμογής στις νέες συνθήκες;					
Συνύπαρξη	Δείκτες που να αναδεικνύουν τις σχέσεις μεταξύ των 2 συστημάτων πχ δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος ή δράσεις κοινωνικής ανάπτυξης					

Πίνακας 1 Συστήματα, υποσυστήματα και οι μεταβλητές που συνιστούν τη βάση της διαμόρφωσης των σχέσεων φύσης - κοινωνίας

Στην πρώτη γραμμή του πίνακα παρουσιάζονται τα δυο βασικά συστήματα που μας απασχολούν αφορούν και αφορούν το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον. Στη δεύτερη γραμμή παρουσιάζονται τα βασικά υποσυστήματα που συμμετέχουν στη διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ των δύο συστημάτων. Το κοινωνικό σύστημα αφορά κυρίως το πως είναι οργανωμένη η κοινωνία σε τοπικό επίπεδο δηλαδή ζητήματα όπως ηλικιακή σύνθεση και το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού, η ύπαρξη ή όχι κοινωνικών ομάδων και οργανισμών. Το θεσμικό/ κυβερνητικό σύστημα αφορά ζητήματα όπως την ύπαρξη θεσμικά οροθετημένων προστατευόμενων περιοχών ή τη λειτουργικότητα του διοίκησης στην προώθηση ζητημάτων προστασίας του περιβάλλοντος. Το οικονομικό σύστημα αφορά ζητήματα όπως για παράδειγμα η κλαδική απασχόληση και τα ποσοστά ανεργίας, ενώ το σύστημα υποδομών οι δείκτες θα αξιολογούν ζητήματα όπως οι δρόμοι, οι τουριστικές εγκαταστάσεις αλλά εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις. Το φυσικό περιβάλλον έχει με τη σειρά του χωριστεί σε δυο υποσυστήματα. Το πρώτο (προϊόντα) αναφέρεται κυρίως σε φυσικούς πόρους όπως η ξυλεία ή το νερό μιας περιοχής ενώ το δεύτερο (υπηρεσίες) αφορά ζητήματα όπως η κατάσταση του οικοσυστήματος ή την ποικιλότητα της φυτοκάλυψης

Στην πρώτη στήλη του πίνακα αναφέρονται οι 6 βασικές μεταβλητές που επηρεάζουν τις σχέσεις μεταξύ φυσικών και ανθρώπινων παραγόντων και οι οποίες περιγράφονται καλύτερα εντός του πίνακα.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως περίπλοκα συστήματα όπως αυτά δεν έχουν καλά καθορισμένα όρια. Ενώ στα περισσότερα συστήματα οι αλληλεπιδράσεις με εξωτερικούς παράγοντες δημιουργούν προβλήματα, στα περίπλοκα ανοιχτά συστήματα οι αλληλεπιδράσεις αναγνωρίζονται και λαμβάνονται υπόψη.

Τέλος χρησιμοποιώντας Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών είναι δυνατόν να εισαχθούν χωρικά χαρακτηριστικά και να εφαρμοστεί αυτή η μεθοδολογία σε μεγάλες γεωγραφικά περιοχές, ώστε να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά που ευνοούν τη θετική σχέση και να φανεί που υπάρχουν μεγαλύτερες ανάγκες για τήρηση των ισορροπιών της αειφορίας. Ο στόχος είναι η προτεινόμενη μεθοδολογία να εφαρμοστεί στην ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου χρησιμοποιώντας τα Δημοτικά διαμερίσματα ως μονάδες σύγκρισης, ώστε να αναδειχθούν οι περιοχές αυτές όπου παρατηρούνται ιδιαιτερότητες στις οποίες τα αποτελέσματα θα ελεγχθούν με επιτόπια έρευνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Μαραβέγιας Ναπολέων, 2007. Σε αναζήτηση Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την ύπαιθρο *WP. A01/08* eep.pspa.uoa.gr/WP-A0108.pdf
- Bailey Robert, 1996. Multi-Scale Ecosystem Analysis. *Environmental Monitoring and Assessment*. Volume 39, Issues 1-3
- Balée, William (editor) 1998 *Advances in Historical Ecology*. Historical Ecology Series, New York: Columbia University Press
- Bell, Simon and Morse, S., 2008. *Sustainability Indicators - Measuring the Immeasurable?* (2nd Edition), Earthscan. U.K.
- Benaki *et al*, 2005. *Rural Areas in Greece: Definition, Typology and Data Needs for the Monitoring and Evaluation of Rural Development*”, Contributed Paper for the Joint meeting of the UNECE/Eurostat/OECD/FAO, Rome, Italy
- Beopoulos N., and Louloudis L., 1997. Farmers' Acceptance of Agri-Environmental Policy Measures: A Survey of Greece. *South European Society and Politics*, Volume 2, Issue 1, pages 118 – 137
- Beopoulos N. and Skuras D., 1997, Agriculture and the Greek rural environment, *Sociologia Ruralis*, vol. 37, part 2.
- Bossel Hartmund, 1999. *The Monitoring And Evaluation Of Rural Development Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications. A report to the Balaton Group*. IISD, Canada
- Butzer K.W. 2005 Environmental history in the Mediterranean world: Cross-disciplinary investigation of cause-and-effect for degradation and soil erosion. *Journal of Archaeological Science*, 32 (12), pp. 1773-1800
- Dearing J.A., *et al*, 2006 Human – Environment Interactions : Learning from the past. *Regional Environmental Change*. Volume 6, Issues 1 – 2
- Forbes, H. A., 1976. We have a little of everything: the ecological basis of some agricultural practices in Methana, Trizinii. Pp. 236-250 in M. Dimen and E. Fried eds. *Regional variation in modern Greece and Cyprus: towards a perspective on the ethnography of Greece* (New York: Annals of the New York Academy of Sciences 268)
- Hoggart K., *et al* 1995. *Rural Europe Identity and Change*. Arnold. London UK
- Huby M., *et al*. 2007 *Social and Environmental Conditions in Rural Areas*. Rural Economy and Land Use. Technical Report
- Karlqvist, 1999. Going Beyond Disciplines, Policy Sciences Volume 32 Is. 4 pp 379 – 383
- Moran Emilio, 2010. *Environmental Social Science: Human – Environment Interactions and Sustainability*. Wiley-Blackwell, UK
- Phillips and Mighal, 2000. *Society and Exploitation through nature*. Prentice Hall. UK
- VanWey *et al* 2005. Theories Underlying the Study of Human-Environment Interactions in Moran E. and Ostrom E. *Seeing the forest and the trees Human-Environment Interactions in Forest Ecosystems*. MIT Press USA
- Winter M. and Rushbrook L., 2003. *Literature review of the English rural economy*, DEFRA, ESRC and the Countryside Agency, Exeter.
- Yarnal B *et al*, (eds) 2009. Sustainable Communities on a sustainable planet. The Human – Environment Regional Observatory Project